MOVAROUNNAHRDA TURK-MO‘G‘UL QABILALARINING JOYLASHUVI VA TRANSFORMATSIYASI: MO‘G‘ULLAR ISTILOSIDAN TEMURIYLAR DAVRIGACHA

Beknazrov Sobirjon Barotboy o‘g‘li,
QarDU Mustaqil izlanuvchisi,
Xalqaro innovatsion universiteti katta o‘qituvchisi

Annotatsiya. *Mazkur maqolada Movarounnahr hududida XIII–XV asrlar oralig‘ida turk-mo‘g‘ul qabilalarining joylashuvi, ularning migratsiya yo‘nalishlari hamda siyosiy va madaniy transformatsiya jarayonlari tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida ko‘chmanchi qabilalarning o‘troq jamiyatga moslashuvi, davlat boshqaruvi tizimiga integratsiyasi va etnik sintez mexanizmlari aniqlashtiriladi. Natijalar mintaqada yuz bergan etnogenez jarayonlarining murakkab va ko‘p qatlamli xarakterga ega ekanligini ko‘rsatadi.*

Kalit so‘zlar: *Movarounnahr, turk-mo‘g‘ul qabilalari, migratsiya, Temuriylar, etnik integratsiya, etnogenez.*

XIII asr boshlarida Mo‘g‘ullar istilosi Movarounnahr hududida nafaqat siyosiy hokimiyatni o‘zgartirdi, balki mintaqaning etnik xaritasini ham tubdan qayta shakllantirdi. Ko‘chmanchi turk va mo‘g‘ul qabilalarining keng miqyosdagi harakati natijasida hududda yangi demografik va ijtimoiy konfiguratsiya yuzaga keldi.

Bu jarayon keyinchalik Amir Temur davrida markazlashgan davlat siyosati orqali boshqarilgan holda tizimlashtirildi. Temuriylar davrida esa ushbu o‘zgarishlar chuqurlashib, ko‘chmanchi va o‘troq jamiyatlar o‘rtasida murakkab ijtimoiy-madaniy sintez yuzaga keldi.

Mazkur maqolaning maqsadi — turk-mo‘g‘ul qabilalarining Movarounnahrdagi joylashuvi va transformatsiyasini tarixiy, ijtimoiy va madaniy omillar asosida tahlil qilishdir.

Tadqiqot quyidagi ilmiy yondashuvlar asosida olib borildi:

tarixiy-analitik metod — voqealar ketma-ketligini tizimli o‘rganish;

manbashunoslik yondashuvi — o‘rta asr yozma manbalarini tanqidiy tahlil qilish;

etnohistorik metod — qabilalarning etnik tarkibi va evolyutsiyasini aniqlash;

makro va mikro tarixiy tahlil — umumiy jarayonlar bilan bir qatorda alohida hududiy holatlarni o‘rganish;

lingvistik tahlil — etnonim va toponimlar orqali qabilalar izlarini aniqlash.

Shuningdek, tarixiy-geografik ma’lumotlar asosida migratsiya yo‘nalishlari rekonstruksiya qilindi.

Mo‘g‘ullar istilosi davrida qabilalar harbiy yurishlar bilan birga ko‘chib, yangi hududlarga joylashtirildi. Ularning joylashuvi tasodifiy emas, balki quyidagi omillar asosida belgilangan:

harbiy-strategik ehtiyojlar;

iqtisodiy resurslarga yaqinlik;

transport va savdo yo‘llari ustidan nazorat.

Natijada Movarounnahr hududi ko‘chmanchi va yarim o‘troq guruhlar uchun barqaror makonga aylandi.

Amir Temur davrida qabilaviy tizim tubdan o‘zgartirildi:

qabilalar markaziy hokimiyatga bo‘ysundirildi;

ularning ichki ierarxiyasi qayta tashkil etildi;

harbiy xizmat davlat boshqaruvining asosiy elementi sifatida shakllandi.

Bu jarayon natijasida qabilaviy tuzilma mustaqil kuch emas, balki davlat tizimining tarkibiy qismiga aylandi.

Temuriylar davrida turk-mo‘g‘ul qabilalari o‘rtasida quyidagi jarayonlar kuzatildi:

til va madaniyatning birlashuvi;

o‘troq hayot tarzining kengayishi;

shahar markazlarining rivojlanishi;

yangi ijtimoiy qatlamlarning shakllanishi.

Natijada mintaqada ko‘p qatlamli, ammo nisbatan barqaror etno-madaniy tizim yuzaga keldi.

Natijalar shuni ko‘rsatadiki, turk-mo‘g‘ul qabilalarining Movarounnahrga kirib kelishi oddiy ko‘chish emas, balki davlat qurilishi va sivilizatsion rivojlanish bilan uzviy bog‘liq jarayon bo‘lgan.

Ko‘chmanchi qabilalar dastlab destruktiv kuch sifatida namoyon bo‘lgan bo‘lsa-da, keyinchalik ular davlat boshqaruvi, harbiy tizim va iqtisodiy hayotning muhim elementiga aylandi.

Bu jarayonni boshqa hududlar bilan qiyoslaganda, Movarounnahrda integratsiya nisbatan tez va samarali kechganini ko‘rish mumkin. Buning asosiy sababi — rivojlangan irrigatsiya tizimi, qadimiy shahar madaniyati va savdo yo‘llarining mavjudligidir.

Shuningdek, bu integratsiya jarayoni keyinchalik Markaziy Osiyoda shakllangan etnik birliklarning tarixiy ildizlarini tushunishda muhim ahamiyatga ega.

Tadqiqot quyidagi ilmiy xulosalarni beradi: mo‘g‘ullar istilosi Movarounnahrda yangi etnik va siyosiy tizimni shakllantirdi; Amir Temur davrida qabilaviy tizim markazlashgan davlatga moslashtirildi; Temuriylar davrida esa etnik va madaniy sintez jarayoni yakunlandi.

Natijada Movarounnahr hududi ko‘chmanchi va o‘troq sivilizatsiyalar kesishgan, yangi etnik birliklar shakllangan muhim tarixiy makonga aylandi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Rashididdin. *Jome’ ut-tavorix*.
2. Sharafiddin Ali Yazdiy. *Zafarnoma*.
3. Bartold V.V. *Turkiston mo‘g‘ullar istilosi davrida*.
4. Golden P.B. *The World of the Khazars and Turkic Peoples*.
5. Allworth E. *Central Asia in Historical Perspective*.